

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ ЇЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ

SOCIALISATION AS A BASIS FOR SELF-ACTUALISATION OF THE INDIVIDUAL AND FORMATION OF HIS/HER SELF-CONCEPT

Стаття присвячена аналізу значення та ролі соціалізації у процесі самоактуалізації особистості та формуванні її Я-концепції. Проаналізовано зміст понять «соціалізація» та «самоактуалізація». З'ясовано роль та значення соціалізації та самоактуалізації у формуванні та розвитку особистості. Визначено еволюцію змісту поняття соціалізації від пасивного сприйняття особою впливу зовнішніх факторів до формування соціально активного суб'єкта суспільних відносин.

Встановлено, що результатом соціалізації є вплив оточуючого середовища на внутрішню систему цінностей і установок особистості з наступним оновленням та розвитком її Я-концепції. Саме в процесі соціалізації особистість зазнає впливу різноманітних факторів та чинників, що сприяють засвоєнню нею соціального досвіду.

Соціалізація особистості розглядається як активний процес входження індивіда до певної соціальної спільноти шляхом засвоєння, інтеріоризації історично обумовленого соціального досвіду з подальшою екстеріоризацією його через призму цілісного глибокого осмислення власного «Я», не процес пасивної адаптації індивіда до конкретного суспільства.

Зроблено висновок, самоактуалізація це процес повного розкриття потенціалу особистості через призму її свідомого руху до самореалізації, внутрішньої свободи і особистісного зростання, у тому числі і в умовах значного впливу оточуючого середовища. Результатом самоактуалізації є досягнення гармонії між внутрішнім «Я» і оточуючим середовищем.

Саме соціалізація є підґрунтям для внутрішнього зростання особистості. У процесі соціалізації особистість засвоює соціальні цінності, які в подальшому впливають на її мотивацію, самооцінку та напрям особистісного розвитку, що є передумовою процесу самоактуалізації.

Ключові слова: самоактуалізація, Я-концепція, соціалізація, особистість, соціум, соціальне середовище.

The article analyses the importance and role of socialisation in the process of self-actualisation of an individual and formation of his/her self-concept. The content of the concepts of 'socialisation' and 'self-actualisation' is analysed. The role and significance of socialisation and self-actualisation in the formation and development of personality are clarified. The evolution of the content of the concept of socialisation from the passive perception of the influence of external factors by a person to the formation of a socially active subject of social relations is determined.

It is established that the result of socialisation is the influence of the environment on the internal system of values and attitudes of an individual with the subsequent renewal and development of his/her self-concept. It is in the process of socialisation that an individual is influenced by various factors and causes that contribute to the acquisition of social experience.

Socialisation of an individual is seen as an active process of an individual's entry into a certain social community through assimilation and internalisation of historically determined social experience with its further externalisation through the prism of a holistic deep understanding of one's own self, not a process of passive adaptation of an individual to a particular society.

It is concluded that self-actualisation is the process of full disclosure of the personality potential through the prism of its conscious movement towards self-realisation, inner freedom and personal growth, including in conditions of significant environmental influence. The result of self-actualisation is the achievement of harmony between the inner self and the environment.

Socialisation is the basis for personal growth. In the process of socialisation, an individual learns social values, which subsequently affect his or her motivation, self-esteem and direction of personal development, which is a prerequisite for the process of self-actualisation.

Key words: self-actualisation, self-concept, socialisation, personality, society, social environment.

УДК 159.92:316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.57>

Барсученко І.В.

аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук навчально-наукового гуманітарного інституту, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, ORCID ID: 0009-0004-8643-6303

Постановка проблеми. У сучасному світі самоактуалізація набуває особливого значення як процес повного розкриття потенціалу особистості. Суть самоактуалізації полягає в тому, що це процес свідомого руху до самореалізації, внутрішньої свободи та особистісного зростання, а не пасивне пристосування до оточуючого середовища. Самоактуалізація пов'язується з внутрішньою гармонією особистості, її стійкості до зовнішнього впливу. Результатом самоактуалізації є досягнення гармонії між внутрішнім «Я» і зовнішнім середовищем. Водночас процес самоактуалізації зазнає тиску зовнішніх факторів, що формує певні страхи, невпевненість та нівелює власні можливо-

сті, а також нав'язує певні соціальні ролі та споживачські моделі поведінки.

Саме завдяки самоактуалізації особистість сприймає себе такою, якою вона є з усіма перевагами та недоліками, здатна приймати самостійні рішення спираючись на внутрішні цінності незалежно від зовнішнього схвалення.

Водночас процес самоактуалізації тісно пов'язаний з її соціалізацією, адже саме соціалізація створює умови для самоактуалізації.

Як вірно зазначає, В.Т. Циба, саме соціалізація надає людині властивість суб'єктності, яку ми пов'язуємо з відчуттям свободи у своїх діях. А поняття «ступені свободи» означає можливість

самостійно приймати рішення в різних життєвих ситуаціях, тобто бути суб'єктом життєдіяльності.

Суб'єктність особистості визначається: ступенем свободи прийняття рішень; свідомою активністю в конкретній діяльності; приватною власністю; статусом у кожній соціальній інституції; соціальними установками [4, с. 18].

Комплекс уявлень про себе, що дозволяють індивіду сприймати себе, будувати взаємовідносини з іншими та світом навколо себе, визначається як Я-концепція особистості.

Кожна людина має свою унікальну Я-концепцію, яка формується в результаті її взаємодії з навколишнім середовищем та набуттям життєвого досвіду, що в свою чергу є передумовою її подальшої самоактуалізації, тобто розкриття внутрішнього потенціалу особистості

Аналіз наукових джерел. Різноманітні аспекти Я-концепції, процесу самоактуалізації та соціалізації особистості були об'єктом наукового пізнання як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед психологів окремі аспекти Я-концепції досліджували: В.Джеймс, Ч.Кулі, Дж.Г.Мід, К. Роджерс, Е.Еріксон, Ф.Є. Василюк, І.С. Кон, Є.Т. Соколова, В.В. Столін, І.Н. Міхеєва, С. Рубінштейн, О.Лєонт'єв та ін. Самоактуалізація особистості була об'єктом досліджень К.Гольдштейна, К. Роджерса, А. Маслоу, Л.Дябел та ін. Проблеми соціалізації досліджували Л. Колберг, А. Оллпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. Мід, а також В.М. Бондаровська, О.М. Немеш, І.І. Киричок, М.П. Лукашевич, О.В.Петрунько, О.О. Буковська, Т.В. Мазур та ін.

Водночас роль та характер впливу соціалізації на процес самоактуалізації та формування Я-концепції все ще потребує наукового дослідження.

Метою статті є з'ясування ролі та значення соціалізації у процесі самоактуалізації особистості та формування у неї Я-концепції.

Виклад основного матеріалу: Сучасна концепція самоактуалізації, суть якої полягає у сприйнятті людиною себе такою, якою вона є, не зважаючи на свої недоліки та обмеження з урахуванням власного досвіду, що спонукає її бути креативною у всіх аспектах свого буття, була започаткована Куртом Гольдштейном, Карлом Роджерсом та Абрахамом Маслоу.

Започаткувавши на початку 20 століття термін «самоактуалізація», К. Гольдштейн стверджував, що самоактуалізація передбачає прагнення кожного організму максимально актуалізувати індивідуальні свої здібності. Згідно з поглядом К. Гольдштейна, самоактуалізація не обов'язково є метою, якої потрібно досягти в майбутньому, а вродженою схильністю організму реалізувати свій потенціал у будь-який момент за певних обставин [6].

К. Роджерс стверджував, що самоактуалізація є безперервним процесом, що триває протягом усього життя, завдяки якому самосприйняття людини підтримується та вдосконалюється шляхом рефлексії та переосмислення різного досвіду,

що дозволяє людині відновлюватися, змінюватися та розвиватися [8].

А. Маслоу розглядає самоактуалізацію як повну реалізацію свого потенціалу, що проявляється у пікових переживаннях, що включають повний розвиток здібностей та вдячність за життя. Досягнення самоактуалізації передбачає повну залученість людини до життя та усвідомлення того, чого вона здатна досягти. На його думку, самоактуалізація є завершальним етапом ієрархії визначених потреб людини, її місце після фундаментальних потреб людини у виживанні, безпеці, любові та самооцінці, і тому не кожна людина його досягає [7].

Таким чином, самоактуалізація це процес повного розкриття потенціалу особистості через призму її свідомого руху до самореалізації, внутрішньої свободи і особистісного зростання у тому числі і в умовах значного впливу оточуючого середовища. Результатом самоактуалізації є досягнення гармонії між внутрішнім «Я» і оточуючим середовищем.

Вплив оточуючого середовища на внутрішню систему цінностей і установок особистості з наступним оновленням та розвитком її Я-концепції є результатом соціалізації особистості.

Етимологія слова «соціалізація» походить від латинського «socialis», що означає суспільний. Термін «соціалізація» вперше вводиться в науковий обіг у середині XIX століття видатним представником французької школи соціології Емілем Дюркгеймом. Будучи представником соціологічного позитивізму та розглядаючи суспільство як частину природи, що досягла найвищої точки свого розвитку, Е. Дюркгейм пов'язує поняття соціалізації з проблемами функціонування колективної свідомості, і перш за все, з передачею від покоління до покоління соціальних норм і традицій. На його думку, право, мораль, релігія є духовними соціальними фактами, колективними уявленнями та звичками, що нібито нав'язуються індивідууму в примусовому порядку. Індивіди, в свою чергу, пристосовуються до них, оскільки ці явища є колективними способами дії або мислення, що реально існують поза індивідуумами. Це речі, що володіють своїм власним існуванням. Індивід знаходить їх абсолютно готовими і не може зробити так, щоб їх не було або щоб вони були іншими, ніж вони є [5, с. 20].

Значний вклад у розвиток змісту поняття «соціалізація» здійснив представник соціально-психологічного напрямку західної соціології французький юрист та соціолог Габріель Тард. Він розглядав соціалізацію не лише як стабілізуючий суспільний механізм, а й як засіб суспільного розвитку. Джерелом суспільного розвитку він вважав винаходи, тобто найрізноманітніші відкриття та удосконалення як у технічній, так і в соціальній сфері життя. Поширення та реалізація цих винаходів здійснюється через соціально-психологічні механізми наслідування. Саме механізм наслідування,

на думку Г. Тарда, є пісунттам людських взаємодій і лежить в основі соціалізації.

Сучасне розуміння соціалізації, як перетворення просто людини на особу у результаті засвоєння нею норм співжиття людей і тим самим інтеграції в соціальні інституції суспільства ввів у науковий обіг американський соціолог Т. Парсонс [9]. При цьому він розглядав соціалізацію, перш за все, як процес інтеграції особи до ціннісно-нормативної системи суспільства шляхом інтерналізації загальноприйнятих норм та цінностей. У результаті чого їх дотримання стає частиною мотиваційної структури особи, її потребою, а не необхідністю.

У психології процес соціалізації вивчається через призму проблем соціально-психологічних законів та механізмів розвитку особи і трактується як історично зумовлений процес, що протікає в діяльності та спілкуванні, а також як результат засвоєння і активного відтворення індивідом соціального досвіду.

Відповідно до «когнітивної» моделі (Ж. Піаже, Л. Кольберг), соціалізація розглядається як процес формування у свідомості індивіда когнітивних схем, які допомагають йому орієнтуватися в соціальному середовищі, адаптуватися до нового досвіду та взаємодіяти з іншими. Відповідно до даної моделі індивід є активним суб'єктом, який обробляє отриману від соціального середовища інформацію з метою подальшого її використання для інтерпретації та прогнозування соціальних ситуацій.

К. Роджерс, А. Маслоу розглядають соціалізацію, не лише як пристосування особистості до соціального середовища, а насамперед як процес розкриття її внутрішнього потенціалу, самореалізації та становлення самосвідомості. Відповідно до їх гуманістичної концепції людина є активним суб'єктом, яка здатна осмислювати та вибирати, а метою соціалізації є розвиток самосвідомості та самореалізації через глибоке осмислення власного «Я» та свого місця у світі [8; 7].

За еволюційною теорією соціалізації, запропонованої Е. Еріксоном, соціалізація, розглядається як послідовне проходження людиною через критичні життєві ситуації, успішне проходження яких формує цілісну особистість і триває впродовж усього її життя.

На сучасному етапі розвитку психології соціалізація розглядається не як процес пасивної адаптації індивіда до конкретного суспільства, а як активний процес його входження до певної соціальної спільноти шляхом засвоєння, інтеріоризації історично обумовленого соціального досвіду з подальшою екстеріоризацією їх через призму цілісного глибокого осмислення власного «Я».

Як зазначає В.Т. Циби, людина як біосоціальна істота «народжується» двічі: один раз як біоістота і другий раз як соціоістота. Як біоістота вона характеризується системою психіки несвідомого, яка контролює і управляє функціями комп-

лексу біогенних, тобто природжених, параметрів, а як соціоістота - сферою психіки свідомого, яка контролює і управляє функціями комплексу соціогенних, тобто набутих, параметрів (властивостей, характеристик). Набуття особистістю соціогенних параметрів під соціальним впливом, на його думку, є сутністю соціалізації, оскільки без них вона не здатна долучитися ні до якої соціальної структури [4, с.18].

Водночас набуття особистістю соціогенних параметрів відбувається через призму її індивідуальних особливостей, що сприяє формуванню її уявлень про себе, про свою роль в суспільстві, про свій внутрішній потенціал та забезпечує її інтеграцію в соціальне середовище як повноцінного соціального суб'єкта.

Як вже зазначалось, процес реалізації свого внутрішнього потенціалу, здібностей та талантів, досягнення особистих цілей і розвитку власної індивідуальності з урахуванням особливостей оточуючого середовища і є самоактуалізацією особистості.

Таким чином, в процесі самоактуалізації особистість здійснює розвиток власного Я шляхом власних зусиль, спрямованих на розкриття внутрішнього свого потенціалу під впливом соціума.

Коваленко В. В., Фоменко Ю. С. акцентують увагу, на тому, що у процесі самоактуалізації людина – активний творець власного життєвого шляху, якій наділяє об'єкти, предмети та явища, що її оточують, особистісним сенсом. Людина забезпечує можливості власного розвитку шляхом докладання певних зусиль у сумісній роботі з іншими людьми, тобто реалізує себе в різних сферах життєдіяльності [2, с.62].

Корчевна О.М., досліджуючи окремі аспекти формування Я-концепції, звертає увагу на те, що усвідомлення особистістю своєї цінності напряду залежить від розуміння власної «Я-концепції», яка є важливим фактором організації психіки та поведінки індивіда та слугує досягненню внутрішньої узгодженості особистості, бо визначає інтерпретацію досвіду та є джерелом очікувань індивіда [3, с. 295].

Формування Я-концепції особистості здійснюється за допомогою різноманітних факторів та чинників соціалізації, що впливають на формування особистості в процесі засвоєння нею соціального досвіду.

Таким чином, соціалізація суттєво впливає на процес самоактуалізації особистості, оскільки створює умови та середовище для її внутрішнього розвитку. Саме соціалізація є підґрунтям для внутрішнього зростання особистості. У процесі соціалізації особистість засвоює соціальні цінності, які в подальшому впливають на її мотивацію, самооцінку та напрям особистісного розвитку, що є передумовою процесу самоактуалізації.

Висновок: У процесі соціалізації людина засвоює соціальні норми, цінності, ролі та очікування, що поступово формують уявлення про

себе, тобто Я-концепцію. Я-концепція як результат самоусвідомлення у взаємодії з соціумом складають основу для розкриття внутрішнього потенціалу особистості, тобто для її самоактуалізації. Таким чином, соціалізація, формуючи умови для розвитку Я-концепції, є основою для самоактуалізації особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дябел Л.І. Розвиток самоактуалізації особистості в процесі її соціалізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* - 2015. - Вип. 20. - С. 25-31.
2. Коваленко В. В., Фоменко Ю. С. Психологічні особливості прагнення до самоактуалізації чоловіка та дружини. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*, 2014. Випуск 20. С.59-66.
3. Корчевна О.М. Проблема становлення, розвитку, формування та змін „Я- концепція” особистості *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць.* № 3(5). 2007 С.295
4. Циба В.Т. Системний аналіз сутності соціалізації особистості. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць.* № 3(5). 2007 С.17
5. Durkheim, Émile. *The Rules of Sociological Method*, Preface to the Second Edition, trans. W.D.Halls, The Free Press, 1982, p. 20.
6. Goldstein, K. *Human Nature*. Cambridge, Mass. Harvard University Press. 1940.
7. Maslow, A. H. *Motivation and personality*. New York: Harper and Row. 1954.
8. Rogers, C. *On becoming a person: a therapist's view of psychotherapy*. London: Constable. 1967
9. *The Structure Of Social Action*. By: Parsons Talcott. Publication date: 1949.